

המקורות הלאומיים של פוליטיקת הזהויות

גייסון בלייקלי

מבקרים של פוליטיקת הזהויות מימין ומשמאל נוטים לזהות את מקורה בתיאוריות של הוגים פוסטמודרניסטיים ופוסטקולוניאליסטיים כמו מישל פוקו ואדוארד סעיד. אך למעשה, שורשיה של התביעה להכרה בזהות קבוצתית עמוקים הרבה יותר, וטמונים בתנועות הלאומיות שצמחו במאה התשע-עשרה

דצמבר 2023

מ לחמות התרבות מייצרות בשנים האחרונות רטוריקה מקטבת יותר ויותר. בד בבד, פוליטיקת הזהויות וה"זהותנות" סופגות ביקורת שהולכת ומתרחבת, לא רק מצד שמרנים אלא גם מצד ליברלים שנוטים שמאלה. השמרנים רואים בה מרכיב של הפניית עורף הרסנית ואף נרקיסיסטית למוסריות המסורתית, ואילו הליברלים נרתעים ממנה בטענה שהיא מסכלת פוליטיקה עניינית ואוניברסליסטית. מסיבותיהם השונות, הן בעיני המבקרים השמרנים הן בעיני אלה הליברלים פוליטיקת הזהויות היא פלגנית.

התפיסה האנטי-זהותנית הזאת מומחשת במאמר פרי עטו של מארק לילה, פרופסור להיסטוריה אינטלקטואלית באוניברסיטת קולומביה, שפורסם ב**ניו יורק טיימס** בשנת 2016. לילה קרא שם "לשים קץ" ל"עידן הליברליזם הזהותני", וטען שהוא "יצר דור שלם של ליברלים ופרוגרסיבים הלוקים בעיוורון נרקיסיסטי לתנאי החיים מחוץ למעגלים המוגדרים שלהם". מבחינת לילה, הזהות מדלדלת את משאביו הפוליטיים של שמאל ישן יותר, שפעם אולי היה מסוגל להתאחד סביב אידיאלים שכולם יכלו לתמוך בהם. המתח הפוליטי גבר עוד משעה ש"פוליטיקת הזהויות" זוהתה עם מונחים חמקמקים ושנויים מאוד במחלוקת כמו woke ו"תיאוריית גזע ביקורתית" (critical race theory).

תגובת הנגד הזאת מציעה גם השתלשלות היסטורית פופולרית משלה לתולדותיה של פוליטיקת הזהויות. גרסה חדשה של היסטוריה פופולרית זו מוצגת בספרו האחרון של יאשה מונק *The Identity Trap*. בשרשור טוויטר ויראלי שנועד לקדם את ספרו שוטח מונק גנאלוגיה של "רעיונות חדשים על גזע, מגדר ונטייה מינית", אשר לשיטתו הם "אידיאולוגיה חדשה [...] שמתנתקת כליל מן השמאל

המסורתית". לדעתו, ה"מלכודת" של פוליטיקת הזהויות הפרטיקולריסטית ואידיאולוגיית ה-woke מקורה בתיאוריות של פוסטמודרניסטים כמו מישל פוקו ותיאורטיקנים פוסטקולוניאליסטיים כמו אדוארד סעיד, גיאטרי צ' ספיבק ואחרים.

הבעיה היחידה היא שסיפור המוצא הזה שגוי. פוליטיקת הזהויות כלל אינה נצר לפוסט-מודרניזם; שורשיה נטועים יותר מ-150 שנה קודם לכן, בתמורות התרבות שיצרו את העולם המודרני. כפי שהראה הפילוסוף צ'רלס טיילור בשלל ספרים ומאמרים, פוליטיקת הזהויות מושרשת במיזוג בין אתיקת האותנטיות של הרומנטיקה ובין ריבונות העם כפי שהומשגה בתקופת הנאורות. היא חותרת להשיג את מה שטיילור מכנה "הכרה". אף שלא מקובל לומר זאת, הצורה העתיקה ביותר של פוליטיקה מסוג זה אינה מבוססת על גזע, מגדר, או נטייה מינית אלא דווקא על לאומיות.

מאליו מובן שבני האדם יצרו זהויות תרבותיות עוד מאז הפרהיסטוריה. אבל כפי שאבחן טיילור, במאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה התרחש דבר מה חדש וחשוב שעזר להגדיר את העידן המודרני: הזהות הפכה למוקד של קריאה אידיאולוגית ייחודית אל הדגל.

בעידן הקדם-מודרני, בני האדם פירשו את הזהות כדבר שנטוע בקוסמוס, צומח מתוך עבר מיתי ומוגן בידי ישויות רוחניות. בני האדם המודרניים אינם רואים אותה כך. חלק מן הפאתוס של הזהות המודרנית טמון בכך שאפילו אנשים דתיים מוכרחים לגייס את זהותם באופן מודע לעצמו בתוך זמן היסטורי חילוני – מה שטיילור מכנה בספרו *A Secular Age* "מסגרת אימננטית". שום רעידת אדמה, רוח רפאים או כל סימן או נס לא יופיעו כדי להבטיח את מקומה של הזהות בסדר הפוליטי. האדם נדרש להבטיח את מקומה בעצמו.

לפי טיילור, האדם המודרני חש שזהותו שברירת. אם לא יבטיח לעצמו הכרה, יידרש להתמודד עם מחיקה או לחלופין עם דחיקה לגטאות של מוצא אתני, דת, מגדר או קבוצה אחרת כלשהי. הכרה, לטענתו של טיילור, פירושה שהקהילה מוכנה לא רק לסבול את עצם קיומה של קבוצה כלשהי אלא גם לאשרר באופן פוזיטיבי את ערכה עבורה, את זכותה למעמד מסוים. לכן טיילור מזהיר שהפנייה המודרנית לזהות "נחווית כעניין קיומי". הצורך ב"הכרה" לנוכח "אי-הכרה" מניע מאמץ לאשש את מקומך. כדי לשרוד, זהויות מודרניות מבקשות הגנה מצד המדינה הבירוקרטית המודרנית. והזהות הראשונה שהתגבשה כך, מציין טיילור, היתה הקטגוריה ההמונית של האומה.

אחד ממרכיבי המפתח של הפוליטיקה הזאת צמח מן הרומנטיקה ומתפיסתה שלפיה כל אדם ניחן בדרך אקספרסיבית ייחודית להתקיים בעולם. בספרו *The Ethics of Authenticity* טען טיילור כי האתיקה הזאת היא "ילדת התקופה הרומנטית", שלימדה אותנו כי "כל אחד מאיתנו ניחן בדרך מקורית משלו להיות אנושי". כל אחד מאיתנו סבור כי "יש דרך מסוימת להיות אנושי, שהיא הדרך שלי".

לעיתים קרובות האתיקה של האותנטיות נחווית וגם מיושמת ברמה האינדיווידואלית כהתנגדות ללחץ להתאים לדרישות החברה, אך עם זאת עשויות להיות לה גם צורות ברמת הקבוצה. התמורה החשובה הזאת בתרבות הרומנטית באה לידי ביטוי במחשבתם של הוגים כמו ז'אן-ז'אק רוסו ויוהן גוטפריד הרדר. לפי גישתו של הרדר, לא רק יחידים אלא גם עמי העולם מעוצבים כל אחד בידי נפש או תרבות ייחודית ויוצאת דופן שאי-אפשר לשנותה בכוח או לדכאה בלי לפגוע בה.

הלאומיות ממוזגת אפוא בין התביעה להיות אתה עצמך ובין תפיסת הנאורות המוקדמת יותר, המניחה כי שלטון לגיטימי מתבסס על אמנה חברתית ומאושרר בידי ריבונות עממית. על פי עמדה זו, המדינה לגיטימית רק אם היא מייצגת את רצונו של עם. הזהות חייבת לקבל ייצוג. במקרה הלאומי, המטרה היא לעיתים קרובות זהות מוחלטת בין המדינה ובין האומה. לאומנים אף רואים את המדינה כביטוי הנשגב ביותר להכרה בכך שתרבותו ושפתו של עם ראויות להתקיים.

במאמר משנת 1997 שכותרתו "Nationalism and Modernity" התבסס טיילור על עבודתם של חוקרים מובילים של הלאומיות כמו ארנסט גלנר, קרייג קלהון ובנדיקט אנדרסון כדי לטעון שכל הדינמיקה הזאת, המחברת בין אותנטיות, הכרה והתגייסות עממית, היא חלק מ"מדומיין חברתי מודרני" ייחודי. אבל הוא גם הרחיב את הרלוונטיות שלה לזהויות כמו מגדר, מין, גזע וכן הלאה. בניסוחו התמציתי שם, "פוליטיקה לאומית מודרנית היא סוג של פוליטיקת זהויות. למעשה, היא הסוג המקורי", ש"מודל" ה"מאבק" שלו "יושם אחר כך בתנועה הפמיניסטית, במאבקייהם של מיעוטים תרבותיים, בתנועה הגאה וכן הלאה".

בניגוד לתנועות לאומיות רבות, קבוצות זהות אינן מנסות בדרך כלל להשתלט על מדינות. אבל לעיתים קרובות הן כן דורשות הכלה שוויונית וייצוג במוסדות המדינה. הן תובעות לא רק ערבויות משפטיות לאזרחים ליטול חלק בחיים הפוליטיים והכלכליים, אלא גם מרחב ציבורי שיאפשר להן לאשרר ולחגוג את זהותן כזהות מוערכת ולא רק נסבלת.

מלחמת התרבות הניטשת כיום - וההיסטוריות הפופולריות שהיא מייצרת - אינן מספקות כלל וכלל את ההבנה של עצמנו כבני אדם מודרניים. סיפורים כמו אלה שמספר מונק מאפשרים לשחקנים פוליטיים לנצח בקרבות נגד פוליטיקת זהויות נוסח ה-woke, אבל לניצחונות כאלה יש מחיר יקר, הן מבחינת היכולת להבין זה את זה הן מבחינת היכולת להגיע לאי-הסכמה קונסטרוקטיבית, בין השאר משום שתיאורים כאלה מספרים סיפורים חד-צדדיים על רציפות המתקיימת לכאורה בין השמאל בן ימינו ובין קבוצת הוגים שמאליים ש"השחיתו" אותו בעבר.

כדבריו של מונק באותו שרשור ויראלי, הוא סבור ש"רעיונות לגבי זהות קבוצתית" ומה שהוא מכנה "מלכודת הזהות" מקורם בפילוסופיות אזוטריות של אקדמאים פוסטמודרניסטים. בצאתם מן האקדמיה הפעילו הרעיונות הללו תנועת ה-woke המונית, אשר כפי שכתב מונק ב**אטלנטיק**, היא מוליכה ל"העדפה של מדיניות ציבורית הקושרת במפורש בין היחס שאדם זוכה לו ובין זהותו הקבוצתית". אבל אילו הלך מונק לאורה של היסטוריה נכונה יותר, הוא היה מבין שחלוצי התביעות הקבוצתיות מן הסוג

הזה הגיעו מתנועות לאומיות שנוסדו כבר בראשית המאה התשע-עשרה - שנים לפני שפוקו, סעיד, ספיבק או כל פוסטמודרניסט אחר כתב ולו מילה אחת. אלא שאז הוא היה מתקשה להתבסס על הטענה המובלעת כאילו הזהות היא במידה רבה פרי יצירתו של צד אחד בלבד במלחמת התרבות.

אבל אפילו בחינה שטחית של מקורותיה האמיתיים של פוליטיקת הזהויות מראה כי ההיסטוריה שמונק משרטט אינה אלא השלכה של עמדותיו האידיאולוגיות שלו עצמו על העבר. איבתו הן כלפי פוליטיקת הזהויות הן כלפי התיאורטיקנים הפוסטמודרניסטים גורמת לו לסלף את ההיסטוריה ולייחס את התוצאות המגונות-כביכול של פוליטיקת הזהויות לרעיונותיהם של אותם תיאורטיקנים. כך מושגת התאמה מושלמת בין נבלים ואשמים בפוליטיקה של ימינו ובהיסטוריה. והתיאור הזה מפתח שבעתיים בעיצומן של מלחמות תרבות, שבהן יש נטייה לתאר את הצדדים הניצים ואת קווי השבר כאילו הם נצחיים.

ואולם ההיסטוריה האמיתית של פוליטיקת הזהויות מפריכה את הניסיון האידיאולוגי לתאר באופן פשטני כזה את הפערים בין יריבים לידידים. התמונה שעולה מכתביו של טיילור מורכבת יותר במונחי סיפור מוצאה של הזהות המודרנית וגם במונחי משמעותה האתית. זהות - אם לאומית ואם אחרת - עשויה בהחלט להיראות כאחד המנועים המאיימים והמפחידים ביותר של ההתגייסות הפוליטית. אבל בה בעת היא גם מקור להרבה טוב. שהרי בסופו של דבר, נאמנות לעצמך וביטוי עצמי אותנטי הם עדיין מאפיינים אתיים שזוכים להערכה בשלל קהילות פילוסופיות ודתיות (גם אם לא בכולן).

פרט לכך, אם טיילור צודק, הרי במובן מסוים אי-אפשר לברוח מפוליטיקת הזהויות, משום שאפילו המסורות האידיאולוגיות האוניברסליסטיות (ליברליזם, סוציאליזם וכן הלאה) הן מסורות תרבותיות. מבחינה אינטלקטואלית, זכותן המלאה של המסורות הללו לטעון שלתביעותיהן יש תוקף אוניברסלי; אבל בכך הן אינן שונות מהותית מן הדתות האוניברסליסטיות (הנצרות, הבודהיזם או האסלאם), שאף הן צריכות לשכנע מאמינים ולעשות נפשות. על כן, עצם ההצטרפות לאידיאולוגיה אוניברסליסטית היא מעשה של הזדהות או של המרה. למעשה, האידיאולוגיה היא ממקורות הזהות העמוקים ביותר בימינו.

היעדר אחדות ואוניברסליזם בפוליטיקה, שעליו מקוננים אישים כמונק, לילה ואחרים, הוא לאמיתו של דבר נקודת הפתיחה הבסיסית בעידן המודרני. לוק ותיאורטיקנים מוקדמים אחרים של הנאורות אולי יכלו עוד לחשוב על הפוליטיקה שלהם כעל פוליטיקה טבעית ולא תרבותית; אבל כיום נראה כי יומרות כאלה כבר אינן אפשריות.

למעשה, בליברליזם מהסוג הישן אין שום דבר אוניברסלי בהכרח, כפי שאין שום דבר אוניברסלי בהצטרפות לכנסייה הקתולית או לאסלאם הסוני. עשיית נפשות לאידיאולוגיה מסוימת פירושה גיבוש וגיוס של זהות. בין שהדבר מוצא חן בעינינו ובין שלא, הזהות היא מאפיין מרכזי של המודרניות ושל הפוליטיקה המודרנית. אפשר אפילו לומר שמאפייני המפתח של העידן הזה הם חשיבה מודעת לעצמה על זהות ומאבקי זהות.

גנאלוגיה אמיתית של פוליטיקת הזהויות תעזור לנו אפוא לגבור על התפיסות הבינריות הפשטניות של מלחמת התרבות. אולי אפקטיבי להוקיע את "פוליטיקת הזהויות" ואת ה"זהותנות" כדי לעשות נפשות; אבל זהו רעיון כוזב. לפוליטיקת הזהויות יש צורות שמאליות וימניות כאחד - דבר שהיה ברור לפילוסופים כמו טיילור שנים לפני עלייתם של דונלד טראמפ ותנועת MAGA שלו, וכיום הוא נהיר ומחורר למיליוני אזרחים מן השורה.

אם כך, מה לעשות עם העובדה הזאת כשכולנו עדים לביטוייה הרעילים והמדירים של פוליטיקת הזהויות (שהם סכנה הרובצת לפתחה של כל זהות)? במאמרו רב ההשפעה מ-1992 "The Politics of Recognition" טען טיילור שהתרופה לפוליטיקת הזהויות איננה קפיצה בלתי אפשרית אל מחוץ לתנאים שבתוכם מתחשלת הזהות המודרנית; תחת זאת, הפתרון הוא לראות שהכרה היא מן הטובין החשובים ביותר שהאדם חותר אליהם נמרצות ובאופן פעיל. "הזהות העצמית", הוא כתב בקטע שמצוטט רבות, "מעוצבת בחלקה באמצעות הכרה או היעדרה [...] כך שלאדם או לקבוצה עלול להיגרם נזק אמתי, עיוות אמתי, אם החברה הסובבת אותם משקפת תמונה מצמצמת, משפילה או מבזה שלהם".^[1]

כאן מן הראוי שפעילים להטב"קים ולאומנים נוצרים, פמיניסטיות ומסורתנים, יתאמצו כולם למצוא את המכנה המשותף והמפתיע ביניהם, הלוא הוא החשש מפני אובדן תחושת השייכות בחברה. משחק הגומלין בין הכרה ובין הכרה שגויה או מעוותת אינו מוגבל לעולם הרעיונות, אלא קשור גם להכללה ולהדרה ממשיות הנוגעות לטובין כלכליים ואחרים.

הזהות רחוקה מלהיות עניין פוסטמודרני, ולמעשה היא מן המאפיינים המרכזיים והנפוצים ביותר של העידן המודרני. היא כנראה לא תיעלם עד שהמודרניות עצמה תרד מעל בימת ההיסטוריה - אירוע כה אדיר ממדים וקשה לתפיסה, שאי־אפשר לחזות כיצד הוא ייראה. כדי להבין נכוחה את הבעיות שמציב עולמנו המודרני, מוטב אפוא שנלמד לחיות עם פוליטיקת הזהויות.

הערות שוליים

[1][†] צ'רלס טיילור, "הפוליטיקה של ההכרה", אוהד נחתומי (עורך), *רבותיות במבחן הישראליות*, ירושלים: מאגנס, 2003, עמ' 21.

ג'ייסון בלייקלי הוא פרופסור חבר למדע המדינה באוניברסיטת פפרדיין (קליפורניה). ספרו האחרון, *We Built Reality: How Social Science Infiltrated Culture, Politics, and Power*, יצא בהוצאת אוניברסיטת אוקספורד בשנת 2020. במרץ 2024 עתיד להתפרסם בהוצאת אג'נדה ספרו *Lost in Ideology: Interpreting Modern Political Life*. מאמר זה התפרסם במקור באתר *Chronicle of Higher Education* תחת הכותרת "Where Identity Politics Actually Comes".[†]

